

Din – Siyaset İlişkileri Açısından Turgut Özal Dönemi (1983 – 1993) *

Turgut Özal Period In Terms Of Religion-Politics Relations (1983-1993)

Hüseyin KILINÇ

İstanbul Gelişim Üniversitesi

h.kilinc@sepiciler.com.tr, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9226-1657>

Özet

Özal dönemindeki değişim ve dönüşümü doğru bir şekilde anlamanın, 2000 li yılların Türkiye’indeki siyasi değişimleri anlamamıza katkı sağladığı görülmektedir. Özal’ın hem ekonomi hem de siyasi alanda uygulamaya çalıştığı politikalar, günümüz Türkiye’indeki demokratik değişimlere zemin hazırlamıştır denilebilir.

Turgut Özal farklı bir siyasetçi, akıllı ve kurnaz bir yol izleme kararlılığında olan bir profildi. Hem yurt dışı tecrübesi vardı hem de Türk bürokrasisinde önemli görevlerde bulunmuştu. İç politikada birleştirici bir destek sağlamıştı. Türk siyasetinin sorunlarını çok iyi biliyordu. Sahip olduğu liderlik ve karizmatik özellikleri ile toplumun hassas olduğu dini duygular, düşünceler ve dini yaşantısı ile siyaseti dengeleyecek önemli adımlar atmayı başarmış bir Anadolu siyaset adamıydı. Türkiye toplumuna yaptığı icraatlarla din-siyaset uyumunda tam bir dönüm noktası denilebilecek köklü değişikliklere imza atmıştır.

Neo liberal ekonomik politikalar çerçevesinde dini alanı da daha özgürleştirmiş ve toplum-devlet birlikteliğini sağlamaya çalışmıştır. Özal’ın takip ettiği usul ve yöntemler göstermektedir ki, milletin devleti ile barışıklığı ancak din-siyaset alanındaki uygulamalar ile belirlenme şansına sahip olduğunun bilincinde olduğu şeklinde anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyet Modernleşmesi, Turgut Özal, Din-Siyaset İlişkisi, Laiklik

Abstract

It is seen that correctly understanding the change and transformation during the Özal period contributes to our understanding of the political changes in Türkiye in the 2000s. It can be said that the policies Özal tried to implement in both the economic and political fields prepared the ground for the democratic changes in today's Türkiye.

* Bu makale, Hüseyin KILINÇ’ın İstanbul, 2024 tarihli “Turgut Özal Dönemi Din - Siyaset İlişkileri (1983 – 1993)” adlı Doktora Tezi, faydalanılarak hazırlanmıştır

Turgut Özal was a different politician, a profile determined to follow an intelligent and cunning path. He had both experience abroad and held important positions in the Türkiye bureaucracy. He provided unifying support in domestic politics. He knew the problems of Türkiye politics very well. He was an Anatolian politician who managed to take important steps to balance politics with the religious feelings, thoughts and religious life that the society was sensitive to with his leadership and charismatic characteristics. He made radical changes that can be considered a complete turning point in the harmony between religion and politics with the actions he carried out in Turkish society.

He also made the religious field more liberal within the framework of neo-liberal economic policies and tried to ensure the unity of society and state. The methods and procedures followed by Özal show that he is aware that the peace of the nation with its state can only be determined through practices in the field of religion and politics.

Keywords: Modernization of the Republic of Türkiye, Turgut Özal, Religion-Politics Relationship, Secularism.

GİRİŞ

Özal¹, serbest piyasanın ekonomik kalkınmayı gerçekleştireceğini, ekonomik kalkınmanın da

¹ Sahip olduğu renkli kişiliğini siyasete aktarmayı başarmış pratik ve becerikli bir insan, yaptığı açıklamalarla gündemi belirleme ve değiştirme yeteneğine sahip bir lider olan Turgut Özal'ın asıl adı, Halil Turgut Özal'dır. 1927 yılında Malatya'da doğdu. 1950 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği bölümünü bitirdi. Elektrik İşleri Etüd İdaresinde görevlendirildi. 1952 yılında mühendislik ekonomisi alanında uzmanlık eğitimi için ABD'ye gönderildi. Türkiye'ye döndükten sonra Elektrik İşleri Etüd İdaresi Genel Müdür Yardımcılığı'na atandı. 1961-1962 yıllarında askerlik hizmetini Millî Savunma Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu üyesi olarak yaptı ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasına katkıda bulundu. Bu sırada, Ortaoğu Teknik Üniversitesi'nde ders verdi. Bir süre Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu Üyesi olarak çalıştı ve 1967-1971 yıllarında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini yürüttü. Ayrıca Ekonomik Koordinasyon Kurulu, Para ve Kredi Kurulu, RCD Koordinasyon Kurulu ve AET Koordinasyon Kurulu başkanlıklarında bulundu. 1971-1973 yıllarında Dünya Bankası'nda danışman olarak görev yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli sınıai kuruluşlarında çalıştı ve 1979 yılı sonlarına doğru Başbakanlık Müsteşarı olarak atandı. Aynı dönemde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini de vekâleten yürüttü. Türkiye ekonomisini liberalleştirmeyi hedefleyen ve 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş çaplı programın hazırlanmasında önemli rol oynadı. 12 Eylül 1980 askerî müdahalesinden sonra kurulan hükümete ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atandı. 1982 yılında bu görevinden istifa etti. 1983 yılında Anavatan Partisi'ni kurdu ve aynı yıl yapılan genel seçimlerde partisinin birinci gelmesi üzerine hükümeti kurmakla görevlendirildi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 19. Başbakanı oldu. 1987 seçimleri sonrasında tekrar hükümet kurdu ve başbakan olarak görev yaptı. 31 Ekim 1989'da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci cumhurbaşkanı olarak seçilen Özal 9 Kasım 1989 günü bu göreve başladı. 17 Nisan 1993 günü geçirdiği bir rahatsızlık sonucu görevi sırasında vefat etti. 1954'te Semra Hanım'la evlenen Turgut Özal'ın üç çocuğu bulunuyordu. Ölümünden 19 yıl sonra 2012'de "cinayet sonucu öldüğü" iddiaları üzerine otopsi için Özal'ın mezarı açıldı. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, otopsi raporuna göre, mevcut bilgi ve bulgularla Özal'ın kesin ölüm sebebinin tespit edilemediğini bildirdi. Özal'ın kesin ölüm sebebi tespit edilemedi. Daha geniş bilgi için bakılabilir : (https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/turgut_ozal/ErişimTarihi : 17.12.2023 ve Ayrıca

demokrasi, özgürlükler ve insan haklarını geliştireceğine inanmaktadır (Uluç, 2014). Turgut Özal'ın bu inancı Türkiye'deki müteşebbis hürriyetleri ile din-siyaset ilişkilerini ayarlayan dini özgürlüklerin ve düşünce hürriyetinin de önünün açılmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda 24 Ocak 1980 Kararları, liberal iktisadi düşüncenin ekonomiye yerleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Özal, liberal siyaset ve ekonomi anlayışını muhafazakâr değerler ile sentezleyerek Türkiye'de liberal ve muhafazakâr bir anlayışı hayata geçirdi. Özal, liberalizmi ekonomi alanında; serbest ticaret, ortak pazar, girişim özgürlüğü, rekabet, özelleştirme vb. ve siyasi alanında ise din ve vicdan özgürlüğü, adalet terimlerini uygulamaya çalışmıştır.

Türkiye'de ekonomi alanında 1923-1983 yılları arasında sıkı bir yarı-devletçi yaklaşım içerisinde bulunduğu görülmektedir. Özal, 2. Cumhuriyetçilerin de aralarında bulunduğu, bazı kesimler tarafından Türkiye'nin antidemokratik ve devletçi yapısını dönüştürmeye çalışan ve yapip ettikleriyle bunu bir ölçüde gerçekleştiren lider olarak övülmüştür. 60 yıllık bu dönemde özel sektör katılımı, dış ticaret, döviz akışı ve doğrudan yabancı yatırımı gibi konularda çeşitli sınırlamalar konulmuştur. Özal dönemine gelindiğinde, özel sektör daha ön plana çıkınca bir dizi reformlar başlatılmıştır (Haydaroğlu ve Tatlısu., 2016). Türkiye'de din-siyaset ilişkilerinin normalleşmesinin Turgut Özal dönemindeki neoliberal açılımlardan bağımsız ele almak doğru olmaz. Turgut Özal, özel sektörün önünü açarak aslında Türkiye'deki özgürlüklerin de önünü açmış oldu.

Turgut Özal, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, Bülent Ulusu tarafından kurulan hükûmette ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı görevini üstlenerek ekonomik reformları uygulamaya devam etti. Yürüttüğü ekonomi politikalarını bireysel ve toplumsal özgürlüklerden ayrı tutmadı. 1983 yılında hükümet olmadan önce Başbakan Müsteşarı görevinde iken 24 Ocak kararları ile 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci büyüme stratejisi terk edilerek, dışa açık büyüme stratejisi uygulamaya konulmuş ve büyüme stratejisi temel olarak, verimlilikte artış sağlamayı ve iktisadın rekabet gücünü artırmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede, piyasa ekonomisinin kurumsallaşması yönünde adımlar atılmıştır (Uturgauri ve Ulchenko, 2009).

Özal'ın yaptığı önemli bir değişiklik de Türk Parasını Koruma Kanunu'nun kaldırılmasıyla ithal ikamesine dayalı korumacı ekonomiden dışa açık rekabetçi ekonomiye geçişin temelini atmasıdır. Uygulanan serbest piyasa ekonomisi ile izinsiz döviz taşımının yasak olması ortadan kaldırılmıştır. Özal'ın bu yasağı kaldırması toplumda büyük bir beğeni toplamıştır. Özal, bu tür yasakları kaldırarak toplum ile bir bütünleşme sağlamıştır. Ekonomik özgürlüklerin önünü açtığını göstererek, dini alanlardaki engellerin kaldırılmasının da bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Dönemin başbakanı Turgut Özal'ın 1980'lerde otoyol hamleleri ile bu alanda yeni bir ivme yakalandı. Yurt içi yolcu ve yük taşımada maliyeti daha az olan karayolu sistemine ağırlık verilirken, yapılan atılımlarla köy yolları asfaltlandı, otoyol yapımı hızlandı. Söz konusu dönemde

<https://www.aa.com.tr/politika/8-cumhurbaskani-turgut-ozalin-vefatinin-uzerinden-30-yil-gecti/2873592> (Erişim Tarihi : 24.12.2023).

sermaye piyasasının oluşmasına önem verilerek 1985'te İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kuruldu. Kamu Ortaklığı Fonu ve Toplu Konut Fonu, altyapı ve konut yatırımlarına kolaylık sağlarken ve bu alanda önemli adımlar atıldı.

Yeni bir model olarak 1970'li yıllardan beri İslam ülkelerinde başarıyla uygulanan faizsiz bankacılığın Türkiye gündemine taşınması Bülent Ulusu'nun başbakanlığı döneminde gerçekleşmiş ve Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde hazırlanıp Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in onaylamasıyla ve T.C. Hükümetinin 16/12/1983 gün ve 83 7506 sayılı kanun hükmündeki kararnameyi yayınlanması ile yasal alt zeminine kavuşmuştur (Hemmati, 2013).

Turgut Özal, Döneminin sorunlarına farklı bakış açılarıyla yaklaşan, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişimine önemli katkılar sağlayan, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini amaçlayan "Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)", 1989'da hazırlanan "Master Plan" ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan bir bölgesel kalkınma projesine dönüştü. Özal'ın ayrı bir önem verdiği bu proje ile bölge halkının gelir düzeyinin artırılması, yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi amaçlandı. Bu projenin diğer bir amacının da Türkiye devlet bilincinin sağlanması olarak ta düşünülmelidir.

Özal Hükümeti döneminde devletin küçülmesi, özel sektörün ağırlığını artırmak için KİT'lerin özelleştirilmesi ilk kez gündeme getirildi. 1985'ten itibaren 244 kuruluşta kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 386 taşınmaz, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı ile araç muayene istasyonları özelleştirme kapsamına alındı. Ayrıca 1988'de uygulamaya konulan halka arz yöntemiyle özelleştirilen kuruluşlar arasında Kepez Elektrik, Erdemir, Poaş, Çukurova Elektrik, Petkim, Thy, Tüpraş gibi kuruluşlar yer aldı (Duman, 2011).

Özal döneminde vergi konusunda gelişmelerin başında 1985'te Katma Değer Vergisi'nin (KDV) kabulü geldi. KDV'nin uygulamaya geçirilmesinin ardından vatandaş, ödediği verginin bir kısmını geri alabilmek için vergi iadesi uygulamasıyla da tanıştı.

Turgut Özal, kendi döneminde din ve siyaset ilişkileri anlamında ise; sivil, dindar ve demokrat devlet adamı olarak anıldı. İlk sivil cumhurbaşkanı olarak seçilmesi de, siyasetin normalleşmesi bakımından önemli bir göstergiydi. Özal'a göre; "Düşünce ve düşünceyi ifade hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyetinin korunması ve geliştirilmesi gereklidir. Ancak bu hürriyetlerin pekiştirilmesi sayesinde serbest ve ileri düşünceye gem vuran tabuların yıkılması mümkün olacaktır. Bu bakış açısından dolayı Özal'lı yıllar Türkiye'de din-siyaset ilişkileri ekseninde laiklik uygulamalarının esneklediği yıllardır denilebilir. Dindar bir kimliği vardı. Cuma namazı ve vakit namazlarını kıları. Diğer bir yönü ile de modern görümlü ve özgürlüklerin önünü açan birisi olarak demokrat bir kimliğe sahipti. Turgut Özal döneminde, İmam Hatip mezunlarının hükümet büroksesinde yer alması olanakları artmasıyla birlikte kontrollü "İslam" politikalarına devam edilmiştir. 1987 yılında Ankara Üniversitesi kamu yönetimi bölümü adaylarının yüzde 40'ını imam hatip mezunları oluşturuyordu. 1992 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 60 lara yükselmiştir. İslam'ın aynı zamanda Marksist örgütlere ve sol hareketlere karşı bir

denge unsuru olarak kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yeni bir daire olarak “Tebliğ Dairesi” kurulmuştur. Cami yapma kampanyaları artmıştır (Yavuz, 2003).

Turgut Özal farklı bir siyasetçi ve akıllı ve kurnaz bir yol izleme kararlılığında olan bir profildi. Hem yurt dışı tecrübesi vardı hem de Türk bürokrasisinde önemli görevlerde bulunmuştu. İç politikada birleştirici bir destek sağlamıştı. Türk siyasetinin sorunlarını çok iyi biliyordu. Sahip olduğu liderlik ve karizmatik özellikleri ile toplumun hassas olduğu dini duygular, düşünceler ve dini yaşantısı ile siyaseti dengeleyecek önemli adımlar atmaya başlamış bir Anadolu siyaset adamıydı (Duman, 2018). Türkiye toplumuna yaptığı icraatlarla din-siyaset uyumunda tam bir dönüm noktası denilebilecek köklü değişikliklere imza atmıştır. Neo liberal ekonomik politikalar çerçevesinde dini alanı da daha özgürleştirmiş ve toplum devlet barışıklığını sağlamaya çalışmıştır. Özal’ın takip ettiği usul ve yöntemler göstermektedir ki, milletin devleti ile barışıklığı ancak din-siyaset alanındaki uygulamalar ile belirlenme şansına sahip olduğunun bilincinde olduğu şeklinde anlaşılmaktadır.

Turgut Özal dönemi, Özal öncesi Adnan Menderes ve Özal sonrası 2000 li yıllarının Türkiye’indeki din – siyaset ve özgürlükler alanındaki değişim ve dönüşümlerden bağımsız değildir. 1990’da Türkiye Büyük Millet Meclisi çıkardığı yasayla, Menderes ve onunla beraber idam edilen Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’ya itibarlarını iade etmiştir. Özal dönemindeki değişim ve dönüşümü doğru bir şekilde anlamak 2000 li yılların Türkiye’indeki siyasi değişimleri anlamamıza katkı sağladığı görülmektedir. Serbestliklerin alan bulmaya başlaması, Özal’ın özgürleştirici uygulamalarını cesaretlendirmiştir. Özal’lı yıllardaki özgürlükler anlamındaki değişimlerin, aynı dönem ve 1970’li yıllarda dünyada meydana gelen konjoktürel değişimlerin etkisinin de büyük olduğu bir gerçektir. Özal’ın dönemdaş olduğu uluslararası siyaset alanında öne çıkan liderler olan ABD’de Ronald Reagan ve İngiltere’de Margaret Thatcher, Özal’ın siyasi faaliyetlerini derinden etkilemiştir. Özal’ın hem ekonomi hem de siyasi alandaki sağladığı değişimler ve ilerlemeler, günümüz Türkiye’indeki demokratik değişimlere zemin hazırlamıştır denilebilir (Pitman, 1988).

Turgut Özal iş başına geldiğinde, uyguladığı serbest ekonomik politikalarla Türkiye’deki her türlü bireysel özgürlüklerin sınırlarını da genişleteceğini çok iyi biliyordu. İnsanlar din konusunda artık daha esnekteler. Özal, sağlanan özgürlükler çerçevesinde dini özgürlüklerin, asıl bir temel mesele olarak din – siyaset ilişkilerinin de daha da bir dengeye ulaşılacağından emindi. Bu konuda da ciddi derecede ilerlemeler sağlamıştır. Serbestlikler bağlamında elde edilen somut örneklerden bir tanesi, dini ve siyasi özgürlüklerin yasaklandığı 141, 142 ve 163. Maddelerin kaldırılmasıdır (Kılınc, 2023). Özal’ın neoliberal politikalarının sonucunda ve dünyada esen yenilikçi rüzgârların etkisi ile din-siyaset ilişkileri alanını düzenleyen 163.Madde yürürlükten kaldırılmıştır. Özellikle, dünyada SSCB’de 1985 yılında uygulanmaya başlanan ve 1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla sona eren Glasnost (Açıklık) ve Perestroyka (Yeniden Yapılanma) demokratikleşme reformları bu açıdan incelemeye değerdir. Bu maddenin kaldırılması sonrasında ülke içerisinde ve bölgede artan sıcak gelişmelere yönelik olarak Terörle Mücadele Yasası getirmesi gerekli görülmüştür. Maddenin yeni hali ile din eksenli yasaklar kaldırılarak, genel bir terör tanımı yapılmıştır. Bu terör tanımı ile önceki

dönemlerde var olan 163. Maddeden farklı olarak; dini kaynaklı veya dinle ilgili devlete karşı işlenen suçlar genelleştirilerek devlete karşı işlenen her tür suç şeklinde tanımlanmıştır. Yani daha önce sadece din kaynaklı yasaklamalar kastedilirken, 1991 yılında yürürlüğe konulan madde ile özelde devlete karşı din kaynaklı eylemlerin kapsamı diğer bütün devlet karşıtı kaynaklı eylemler de dâhil edilmiştir (Kılınç, 2023). Ayrıca 1991 yılında yürürlüğe konulan “Terörle Mücadele Kanunu” ile devlet karşıtlığının kriterleri; baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemleri olarak belirlenmiştir. Bu Terörle Mücadele Kanununa göre terör kriterlerine uyan her türlü eylem terör suçu olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan, 12 Eylül 1980 Askeri darbesi sonrası Turgut Özal’la birlikte ılımlı Müslümanlığın ön plana çıkartıldığı, 1990 lı yıllar sonrasında ise Milli Görüş çizgisinin de bu entegrasyon sürecine katıldığı ve bunun en büyük göstergesinin de 1991 yılındaki terörle mücadele yasasının çıkartılması olduğunu ileri süren düşünceler de bulunmaktadır (Kara, 2013).

Türk seçkinlerinin yeni söylemi, Türklerin İslami kimliğine ve dini değerlerin önemine yaptığı vurguyla önceki "Kemalist-laik" söyleminden ayrıldı. Turgut Özal, başbakan (1983-1991) ve daha sonra cumhurbaşkanı (1991-1993) olarak, ani ölümüne kadar, 1980'lerde Türkiye’de ortaya çıkan yeni İslami yönelimli bu yeni seçkin kesimi özetledi. Özal, kendi dönemini oluşturan on yılın siyasi, ekonomik ve kültürel değişimlerinin çoğunu şekillendirmede etkili oldu (Sunar, 2019). Özal döneminde, "Halkın İslam'a eğilimli kesimleri" ile yakından özdeşleşen yeni tip burjuvazi ortaya çıktığı, 1980'lerin ortalarına gelindiğinde İslami örgütsel ağların dönüşümü olduğu ve 4.000'den fazla şirketin İslam yanlısı şirketler olarak tanımlandığı Türkiye’de büyük bir artışa yol açtığı analizlerine yer verildi. Özal, İslam'ı Türk ulusal kimliğinin ayrılmaz bir unsuru olarak açıkça vurguladı. "Birlik ve beraberliğimizi bir arada tutan, daha doğrusu birleştiren, hepimizin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmamızdır. Bu ilk nokta. Bu topraklarda yaşayan herkes, burada doğan herkes ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bu ülkenin vatandaşı olan herkes hiçbir ayırım gözetmeksizin bu ülkenin birinci sınıf vatandaşıdır. Devletimiz laikdir. Ancak milletimizi bir arada tutan, milli bütünlüğümüze en güçlü şekilde hizmet eden ve esas rolü oynayan İslam'dır" demiştir (Seufert & Weyland, 1994).

Tartışılan diğer bir husus ise Turgut Özal’ın her türlü zorluğa rağmen Türkiye’de yapmak istediği değişim ve gelişimin bedelini ödemiş olduğunu ileri süren yaklaşımlar söz konusudur. Ödenen bu bedelin, hayatı karşılığında olduğu öne sürülmüştür.

Dinin siyasete nasıl etki ettiğini anlamak için dini dikkate almadan oluşturulmaya çalışılan siyaset sonucunda meydana gelen durumlara ve değişimleri incelemenin önemli olduğu düşünülmektedir. Dinin siyasette belirleyici özelliği ile yüzyıllardır hâkimiyet kurmuş bir Osmanlı İmparatorluğundan batılı düşünce sistem ile şekillenen ulus devlet siyaseti temelli modern bir Türkiye kurulmuştur (Durgun, 2017 ve 2018). Sonrasında meydana gelen değişimlerin ulusal ve uluslararası, toplumsal ve siyasi sonuçlarının İslam toplumunu düşürdüğü durumları görmek yeterli olacaktır.

Her ne kadar kavramsal olarak modernite, dini siyasetten ve sosyal yaşamdan ayrı tutan veya karıştırmayan laik bir yaşam ve yönetim modeli sunsa da, geçen yüzyıllara bakıldığında hem batılı

ülkeler de hem de modernizasyona uğramış olan doğu ülkelerinde dinin yok olmadığı hatta güçlendiği dolayısıyla dinin varlığının yükselerek devam ettiği görülmektedir. 1970 li yıllarda yeni sağın yükselişi ve muhafazakârlık bunun en büyük göstergelerinden birisidir (Kurun, 2017).

T. Özal, hem batılı hem de Müslüman siyasetini birlikte yürütmüştür denilebilir. Modern olarak Müslüman olmayı birlikte bağdaştırmıştır şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Dolayısıyla, modern bir hayat biçiminin olabileceğini gösteren bir politikacı profili ortaya koymuştur (Pope & Pope, 2011). Teorik olarak mümkün görünmeyen bu durumun pratikte gerçekleştirilmiş bir siyasi dönemin yaşandığı görülmektedir. Turgut Özal'ın hedeflediği çizgide teorik konulara takılmadığı, netice odaklı pratik çözümler dâhilinde yol aldığı söylenebilir. Yaşadığı dönemdeki ulusal ve uluslararası şartların da siyasi uygulamalarına katkı sağladığını da unutmamak gerektiği düşünülmelidir. Yetiştirilme tarzı ile yaşantısı boyunca karşılaştığı kişiler de Turgut Özal'ın lehine bir döneme işaret ediyordu. Birçok alanda edindiği iş tecrübesi, yurt dışı eğitimlerinde elde ettiği gözlem ve analizler, girişimci pratik zekâsı ile birleşince Türk siyasi tarihinde yaşadığı döneme adını yazdırmayı başarmış bir devlet adamı olarak anılması en doğru bir yaklaşım olur kanaatindeyim.

KAYNAKÇA

Duman, M. Z. (2011). Turgut Özal'ın Politikalarında Ekonomik Rasyonalizm. *Sosyoloji Dergisi*, (23), 105-123.

Duman, M. Z. (2018). Turgut Özal'ın Modernleşme Anlayışı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15(55), 99-120.

Durgun, Ş. (2017). *Cumhuriyetçi Siyasetin Dönüşümü*, A Kitap, Ankara.

Durgun, Ş. (2018). *Modernleşme ve Siyaset*, A Kitap, Ankara, s.9 – 130.

Haydaroğlu, C., & TATLISU, S. (2016). Turgut Özal dönemi yeni sağ devlet ve ekonomik liberalizm: Devlet ve piyasa ilişkisinin politik ekonomisi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-41.

Hemmati, K. (2013). Turkey Post 1980 Coup D'etat: the Rise, the Fall, and the Emergence of Political Islam. *Illumine: Journal of the Centre for Studies in Religion and Society*, 12(1), 58-73.

Kara, İsmail. (2013). “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, İsmail Kara ve Asım Öz (ed.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* içinde, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss. 15-43.

Kılınç, H. (2023). The Adventure of Article 163 in Turkish Political Life, VIII. International Middle East Symposium, İstanbul Gelişim University, IGUSAM, TUBITAK, The Diplomacy Foundation, ODAP, TASCA and MOKHA on October 24-25-26, 2023, İstanbul, Türkiye

Kurun, İ. (2017). Yeni Sağ Ve Demokratikleşme Arasındaki İlişki: Turgut Özal Dönemi Türkiye'si Örneği-The Relationship Between The New Right And Democratization: The Case Of Turgut Özal Period In Turkey. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 358-374.

Pitman, P. M. (1988). Turkey, a Country Study. III, ed. Washington, D.C.: Library of Congress, 79-80.

Pope, N., & Pope, H. (2011). Turkey unveiled: A history of modern Turkey. Woodstock and New York, The Overlook Press.

Seufert, G., & Weyland, P. (1994). National events and the struggle for the fixing of meaning: a comparison of the symbolic dimensions of the funeral services for Atatürk and Özal. *New Perspectives on Turkey*, 11, 71-98.

Sunar, Lütfi. (2019). "*Bir Başka Hayata Karşı*": 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler (2. Cilt) / Editör: Lütfi Sunar 1. Basım. ISBN: 978-605-389-347-9

Uluç, A. V. (2014). Liberal-muhafazakâr siyaset ve Turgut Özal'ın siyasi düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 107-140.

Uturgauri, S., & Ulchenko, N. (2009). Turgut Ozal–The premier and President of Turkey. Moscow, Russia: Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences.

Yavuz, M. H. (2003). Islamic political identity in Turkey. Oxford university press.